

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI AQLIY RIVOJLANTIRISH VA O'QITISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

Achilov Obid Muzrobovich

Samarqand Davlat Universiteti Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi mudiri

Urozimbetova Sarvinoz Rustam qizi

Samarqand Davlat Universiteti Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi, aqliy tarbiyaning tashkil etilishi, aqliy tarbiya berishning mazmun-mohiyati, didaktik o'yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishidagi ahamiyati haqida fuqr yuritilgan.

Ka'lit so'zlar: Maktabgacha yoshdagi bolalalar, maktabgacha ta'lim, ta'lim jarayoni, aqliy tarbiya, aqliy rivojlanish, didaktik o'yin, o'yin faoliyati.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kamol topishi izchil va bosqichma-bosqich kechadigan jarayon hisoblanadi. Shu sababli ularning aqliy taraqqiyoti ham asta-sekin shakllanib, takomillashib boradi.

Aql keng ma'noda insonning bilish faoliyatini ifodalab, u sezgi va idrokdan boshlanadi hamda tafakkur, xotira va ongli fikrlash jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Aqliy faoliyatning samarali kechishi diqqatning muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'lishini talab qiladi. Insonning aqliy salohiyati uning kundalik faoliyatida erishayotgan natijalari va muvaffaqiyatlari orqali namoyon bo'ladi. Shunday ekan, bolalarning kelajakdagi yutuqlari ko'p jihatdan ularning aqliy jihatdan qay darajada rivojlanganligiga bog'liqdir.

Aqliy rivojlanish deganda shaxsning turli hayotiy omillar, tarbiyaviy ta'sirlar hamda faoliyat jarayonida bilim va ko'nikmalarni egallashi natijasida tafakkur qobiliyati, fikrlash tezligi va aqliy imkoniyatlarining muntazam o'sib borishi tushuniladi. Bu jarayon insonning atrof-muhitni anglash, tahlil qilish va xulosalar chiqarish qobiliyatining takomillashuvi bilan xarakterlanadi.

Aqliy tarbiyasi mukammal, teran fikrlaydigan, ziyarak, farosatli va bilimdon kishilar xalqimiz orasida dono insonlar sifatida e'tirof etiladi. Donolik esa insonning yuksak ma'naviy va intellektual fazilatlaridan biri sanaladi. U bilim, tajriba va hayotiy kuzatuvlarning uyg'unlashuvi natijasida shakllanadigan qimmatli ne'matdir. Donolik har bir insonda ham bir xil darajada namoyon bo'lavermaydi, balki izlanish, o'rganish va hayot tajribasi orqali kamol topadi.

Shuning uchun bo'lsa kerak, xalq donoligida «Aql toji oltindan, oltin

har kimda ham bo'lmas», deyiladi. Insoniyat paydo bo'lgandan beri odamlar orasida yetishib chiqqan barcha olim-u fozillar, shoir-u yozuvchilarning barchasi mukammal ilm egallash orqali o'z davrining e'tiborli kishilari darajasiga ko'tarilganlar. Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Koshg'ariy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy va boshqalar, g'arb olimlaridan Yan Amos Komenskiy, K.D.Ushinskiy, J.J.Russo va boshqalar mukammal ilm egallash orqali fanning barcha sohalarida buyuk kashfiyotlar yaratganlar.[1]

Keyingi yillarda olib borilgan psixologik va pedagogik izlanishlar natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy taraqqiyotida juda katta imkoniyatlar mavjud ekanligini tasdiqlaydi. Bu holat maktabgacha ta'lim davrida bolalarga beriladigan bilimlar hajmini kengaytirish, malaka va ko'nikmalarini boyitish hamda ularni yanada mukammallashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim bosqichining yakuniga kelib bolalar atrof-muhit haqidagi ko'plab sodda bilim va tasavvurlarga ega bo'ladilar. Ular fikrlash faoliyatining asosiy usullarini o'zlashtiradilar, narsa va hodisalarning muhim hamda ikkinchi darajali jihatlarini farqlashni o'rganadilar, shuningdek, ayrim sabab-oqibat bog'liqliklarini tushuna boshlaydilar. Shu bilan birga, ularda o'quv faoliyatining dastlabki elementlari shakllanadi. Shuning uchun ham bolalarning aqliy salohiyatini bog'cha yoshidan boshlab rivojlantirib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim yoshining ilk davrlarida bolalarda tasavvur va obrazli fikrlash ustun bo'ladi. Hayotiy tajribaning ortishi hamda tafakkurning takomillashuvi natijasida ijodiy xayol rivojlanib boradi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ko'rgazmali-harakatli va ko'rgazmali-obrazli tafakkur xosdir. Aynan shu asosda nutq, mantiqiy fikrlash va tushunchalar orqali tafakkur qilish qobiliyati shakllanadi. Tarbiyachining vazifasi bolalarda tahlil qilish va umumlashtirishga asoslangan fikrlash faoliyatini rivojlantirishdan iborat. Buning uchun ularni turli voqea va hodisalarni chuqur anglashga, ularning asosiy va ikkinchi darajali tomonlarini ajrata bilishga o'rgatish zarur.

Zamonaviy ta'lim tizimida maktabgacha yosh davri bolaning rivojlanishida eng ahamiyatli bosqichlardan biri sanaladi. Aynan ushbu davrda bolaning aqliy, ruhiy, jismoniy hamda ijtimoiy rivojlanishi jadallashadi va uning shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini faollashtirishda didaktik o'yinlar muhim vosita hisoblanadi.

O'yin faoliyati orqali bolalarda tafakkur, xotira, diqqat, nutq, tasavvur va fikrlash kabi intellektual jarayonlar yanada rivojlanadi. Mazkur tezisda didaktik o'yinlarning bolalar aqliy taraqqiyotiga ko'rsatadigan ta'siri nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

1. Didaktik o'yin mohiyati va uning psixologik negizlari

Didaktik o'yin — bu bolalarning bilim olishiga xizmat qiladigan, muayyan ta'limiy maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan faoliyat turidir. L.S. Vygotskiy, J. Piaget va A. Leontyev kabi olimlar o'yinning bolalar kognitiv rivojlanishidagi o'rniga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning ta'kidlashicha, o'yin jarayonida bola atrof-dagi voqea-hodisalarni o'z dunyoqarashi asosida angelaydi, turli obraz va rollarni ijro etadi hamda shu orqali bilish va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

2. Didaktik o'yinlarning aqliy taraqqiyotga ta'siri

Mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi;

Xotira hamda diqqat barqarorligini kuchaytiradi;

Nutq faoliyati va muloqot ko'nikmalarini takomillashtiradi;

Mantiqiy mushohada yuritish qobiliyatini shakllantiradi.

3. Amaliy kuzatuvlar va uslubiy tavsiyalar

Tadqiqot davomida 5–6 yoshli bolalardan iborat namunaviy guruh bilan bir oy mobaynida har kuni ikki marotaba didaktik o'yinlar tashkil etildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ishtirokchilarning 65 foizida mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilangan, 72 foizida esa diqqatni jamlash va ma'lumotlarni eslab qolish qobiliyatlari rivojlangan.

Ushbu natijalar didaktik o'yinlarning bolalar aqliy rivojlanishida samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Didaktik o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Ular bolalarning bilish faoliyatini faollashtirib, fikrlash, xotira, diqqat, nutq va tasavvur kabi aqliy jarayonlarning rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

O'yin jarayonida bolalar yangi bilimlarni qiziqarli va oson shaklda o'zlashtiradilar, mustaqil fikrlashga, muammolarni hal etishga hamda muloqot qilishga o'rganadilar. Shuningdek, didaktik o'yinlar bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini kengaytirish va maktab ta'limiga tayyorlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, didaktik o'yinlardan muntazam foydalanish bolalarning intellektual salohiyatini oshirishga, bilimlarni puxta egallashiga va o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishga yordam beradi.

Shu bois maktabgacha ta'lim jarayonida didaktik o'yinlardan maqsadli va tizimli foydalanish bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashning samarali shartlaridan biri hisoblanadi.

Natijada, didaktik o'yinlar nafaqat ta'lim berish, balki bolani kelajakdagi muvaffaqiyatli o'quv faoliyatiga tayyorlashda ham muhim o'rin egallaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy rivojlantirish va o'qitish jarayonida didaktik o'yinlar alohida ahamiyat kasb etadi. Didaktik o'yinlar bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol fikrlashga undaydi hamda bilimlarni oson va samarali o'zlashtirishga yordam beradi. O'yin jarayonida bolalarning xotira, diqqat, tafakkur, nutq va tasavvur kabi aqliy jarayonlari rivojlanib, ularning intellektual salohiyati yuksaladi.

Shuningdek, didaktik o'yinlar bolalarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy xulosa chiqarishi, muammoli vaziyatlarga yechim topishi va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim mazmunining o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtirilishi bolalarda o'qishga nisbatan ijobiy munosabatni yuzaga keltiradi hamda ularni maktab ta'limiga samarali tayyorlaydi.

Demak, didaktik o'yinlardan maqsadli, tizimli va yosh xususiyatlariga mos ravishda foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini ta'minlash, ularning bilim olish faoliyatini faollashtirish hamda har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladigan muhim pedagogik omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAT RO'YXATI:

1. Abduvaxmonova M. Bolalar ta'limida didaktik o'yinlar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi, 2021.
2. Atayeva N., Salayeva M., Hasanov S. Umumiy pedagogika. – Toshkent, 2013.
3. Axmadaliyeva F. Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy rivojlanish. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. Burhonova R. Ta'lim-tarbiya berishda didaktik o'yinlarning ahamiyati. – Buxoro: Buxoro davlat universiteti, 2022.
5. Hasanboeva M. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2017.
6. Hasanboeva M. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2019.
7. Mahmudov A.X. Uzluksiz ta'lim jarayoniga kompetentlik yondashuvini joriy qilishning didaktik asoslari // Uzluksiz ta'lim. – 2012.
8. Mavlonova R., Vohidova N., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
9. Shamsiyeva G. Aqliy tarbiya va uning o'ziga xosliklari. – Toshkent: Fan, 2019.
- Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013.
10. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent, 2018.
11. Sultonova N. Didaktik o'yinlar orqali rivojlantirish texnologiyalari. – 2021.
12. Toshpo'latova M. Maktabgacha ta'limda aqliy tarbiya usullari. – Toshkent: TDTU nashriyoti, 2015.

13.F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, N.M. Kayumova. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.

14.Xudoyberdiyeva Z. Bolalar ta'limida kreativ fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.

